8(с)
Г85

Грінченко Б.

Привітання
Ганні Барвінок

НІБУ

НІБУ

НІБУ

ДІР

НІБУ

Борис Грінченко.

ПРИВІТАННЄ

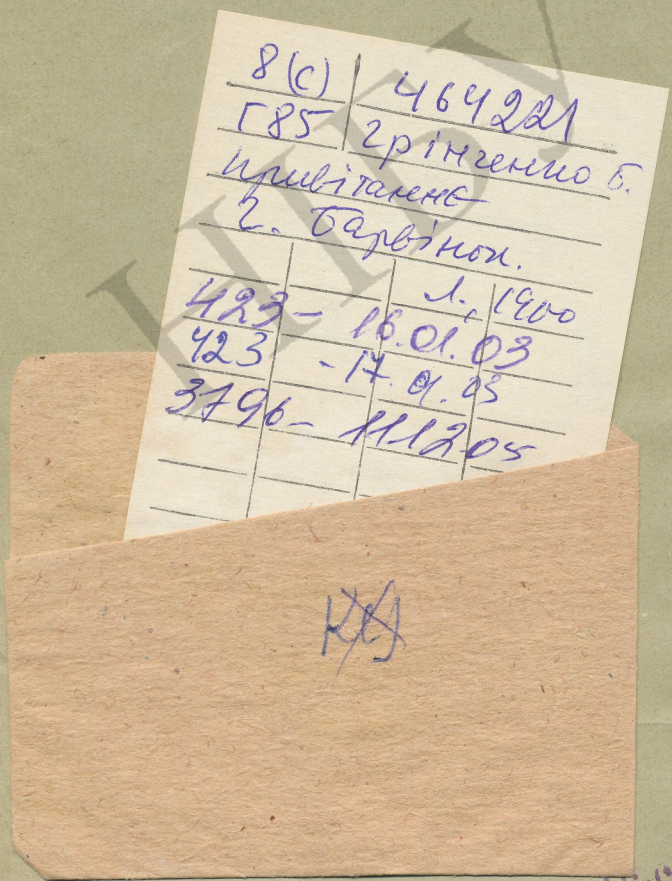
ГАННІ БАРВІНОК

за сороклїтню лїтературну дїяльність.

Накладом редакції Лїтературно-Наукового Вістника.

У ЛЬВОВІ, 1900.

З друкарнї Наукового Тов. ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

8(с) 464221
Г85 Грінченко Б.
Привітання
2. Барвінок.
л. 1900
423 - 16.01.03
423 - 17.01.05
3796 - 11-12.05

8(9)
Г 85

ПОЕТ ЖІНОЧОГО ГОРЯ.

О. М. КУЛЇШЕВА.

I.

Минає сорок років з того часу, як почала працювати в нашому письменстві Ганна Барвінок, инакше А. Нечуй-Вітер. Так прозвала себе в літературі відома кожному прихильникови рідного слова авторка гарних народніх оповідань, Олександра Кулїшева, сестра Василя Білозерського, колись редактора „Основи“, і друга жінка славетного Пантелеймона Кулїша.

Олександра Михайлівна Кулїшева*) народила ся 23 квітня 1828 року на хуторі Мотронівці під Борзною в Чернигівщинї — там, де вона й досї живе. Хутір сей осадив батько її Михайло Білозерський серед старого гаю. Се була предківщина його жінки Мотрони Василївни, — тим і хутір, на честь її, названо Мотронівкою. Змалку дівчина тяжко нездужала на золотуху, але-ж видужала на втїху всій сїм'ї, що вельми її любила. Батько й мати дуже любили свою найменшу дочку, і з братами й сестрами жила вона у великій злагодї й любови з самого малечку.**).

*) За відомости життєписні мушу дякувати самій високоповажаній письменницї; користував ся я також і з коротенького життєпису її друкованого в „Исторіи литературы рускои“ проф. О. Огоновського.

**) Одного разу, як сестри вже вчили ся, старша сестра її Надія занедужала гарячкою, і в неї вилїзло волосє, то вона соромилась іти на екзамен, надто, що Білозерських рід пишав ся гарними косами. Щоб зменшити горе сестрине, менша сестра зважила ся відрізати собі викохану косу. Нїхто не згодив ся сього зробити, вона пішла й відрізала сама.

464221

Батько нашої письменниці хоч і вчив ся у київській духовній академії, про те залюбки читав Вольтера і своєю осьвітою й розумом високо стояв серед тодішнього малокультурного борзенського панства. Він був повітовим комісарем і шляхетським маршалом. Мати її — з поважного між панами роду Риб і Силевичів, дочка козацького сотника, була людина серця мякого, поетичного, розуму з роду високого, а над усе премудра господиня.*) Вона любила читати романи В. Скотта в перекладі, звісно московському, з французької мови.

Та хоч і вельми панська господа була в Білозерських, навіть аристократична як на Борзенщину, та всеж у сій сім'ї недалеко відійшли від простолюдности і звичаями й мовою. Сама Мотрона Білозерська любила рідну мову, кохалась у старосьвітських піснях та народніх переказах з тими звичаями, що єднали давніх українських панів з мужиками, любила й українське, тоді ще вбоге, письменство. Шановна письменниця і тепер згадує, як мати звеселяла їх цікавими вкраїнськими казками і чудовими піснями народніми. Від неї, мов спадщиною, відібрала О. Кулішева снагу до такої розмови з простолюдєм, що хвалють її за се так: „Слово мов тобі з уст виймає". Та й батько її так уславив ся пророчистим своїм словом, що картярі карти, а молодіж танці кидала, щоб його послухати.

Щасливе житте дівчині потьмарила смерть батькова, що над усі діти любив маленьку Лесю: він умер, як їй було пять років. Мати її, пішовши заміж чотирнацяти років, тепер зостала ся вдовою з шістьма синами й трьома дочками (одна з їх уже пішла заміж). Треба було дбати, щоб усіх до розуму довести.

Лесю спершу учено дома. Читання й писання вчила ся вона в слуги кріпака, такого педанта давньої дяківської школи, що як добрав ся до ижиці, то проказував панночці й про дубець, як він до неї „ближицця", аж поки мати, прислухавшись, заборонила старосьвітському педагогови користувати ся при науці з березової каші. Тепер треба було дбати про дальшу осьвіту, і мати мусїла відвезти шестилїтню дочку з середущою сестрою Надією до своєї приятельки, також удови, полковниці Ольги Козакової в її сільський пансіон (у селї Кропивному, Прилуцького повіту, в Полтавщині). Козакова вчила ся в так званому „Смольному манастирі",

*) „Исторія литературы рускои" О. Огоновського, III, 1, 282.

мала одну дочку і не хотїла за очи її віддавати до науки, то вчила сама, а щоб дочцї охотнїйше було, прийняла ще девять панночок яко товаришок їй до науки й дитячої забави. Про сю паню згадує Кулїшева з великою пошаною й любовю, а про її побут як про щось величне, панське. Жити їй там було дуже гарно. Учено їх, як звичайно тодїшнїх панночок, французької й нїмецької мови, співати, грати на фортепянї і танцювати (на нїмецьку мову їздив окремий учитель, також на музику й танцї). Шановна письменниця згадує, що її віддано до пансіону більше на те, щоб сестра не нудьгувала сама, а вчила ся вона мало.

І в сїй сїм'ї були симпатиї до вкраїнського слова. Хоч пані Козакова й була взором доброго тону по всїй провінциї, та любила вкраїнські пісні і почитувала залюбки Котляревського, Артемовського Гулака та вірші В. Забіли, сусїди й родича Білозерських. Але читала тільки в своїй хатї, а не при панночках. А панночки підслухали те, та Надїя Білозерська і почала розмовляти по вкраїнському. Дочула ся пані Козакова і дарма, що мала симпатиї до вкраїнської поезиї, а таки заборонила панночкам розмовляти по мужичому, та й почепила Білозерським на шию дощечку з написом: „Pour avoir parler russe".*)

Та не судилось дївчинї довго зазнавати гарного життя й науки у Козакової, бо ся пані несподївано вмерла, і на тринацятому роцї Леся Білозерська повернула ся до дому. Трошки потім вона побула в пансіонї Прінцлейна в Конотопі, та його скасовано трохи повчила ся у Нїмкинї-вчительки, що взяла її мати до себе до дому; але вся осьвіта її скінчила ся, як їй був чотирнацятий рік.

---

*) Такій неконсеквенциї не треба дивувати ся: хоча в рідному слові й була принада й солодощі задля тих, хто не втратив смаку до його; та обмоскаленому всїм росийським ладом панству всеж се була мужича мова. Не диво, що тодї так було, коли й тепер, як уже осияло нас сонце Шевченкової поезиї і принадно-чарівними голосами озвали ся серед нас иньші наші прозаїки й поети, як уже сотворили ми свою науку й публїцистику, — всеж можна раз-у-раз побачити варияциї істориї з панею Козаковою. Наші так звані „україноφіли" хоч і шанують українське письменство, а часом і самі до його рук прикладають як талановиті й видатні дїячі, та до дїтей не озвуть ся й словом рідним, а вчать їх говорити тільки по московському, сором національний забувши. Годилось би тим людям, що сором сей почувають, не тілька дбати, щоб у своїй сїм'ї не впосліджувано рідної мови, а й иньших нахиляти до того-ж. — *Прим. авт.*

Батько нашої письменниці хоч і вчив ся у київській духовній академії, про те залюбки читав Вольтера і своєю осьвітою й розумом високо стояв серед тодішнього малокультурного борзенського панства. Він був повітовим комісарем і шляхетським маршалом. Мати її — з поважного між панами роду Риб і Силевичів, дочка козацького сотника, була людина серця мякого, поетичного, розуму з роду високого, а над усе премудра господиня.*) Вона любила читати романи В. Скотта в перекладі, звісно московському, з французької мови.

Та хоч і вельми панська господа була в Білозерських, навіть аристократична як на Борзенщину, та всеж у сій сім'ї недалеко відійшли від простолюдности і звичаями й мовою. Сама Мотрона Білозерська любила рідну мову, кохалась у старосьвітських піснях та народніх переказах з тими звичаями, що єднали давніх українських панів з мужиками, любила й українське, тоді ще вбоге, письменство. Шановна письменниця і тепер згадує, як мати звеселяла їх цікавими вкраїнськими казками і чудовими піснями народніми. Від неї, мов спадщиною, відібрала О. Кулішева снагу до такої розмови з простолюдєм, що хвалють її за се так: „Слово мов тобі з уст виймає". Та й батько її так уславив ся проречистим своїм словом, що картярі карти, а молодіж танці кидала, щоб його послухати.

Щасливе житте дівчині потьмарила смерть батькова, що над усі діти любив маленьку Лесю: він умер, як їй було пять років. Мати її, пішовши заміж чотирнацяти років, тепер зостала ся вдовою з шістьма синами й трьома дочками (одна з їх уже пішла заміж). Треба було дбати, щоб усіх до розуму довести.

Лесю спершу учено дома. Читання й писання вчила ся вона в слуги кріпака, такого педанта давньої дяківської школи, що як добрав ся до и ж и ц ї, то проказував панночці й про дубець, як він до неї „ближицця", аж поки мати, прислухавшись, заборонила старосьвітському педаґоґови користувати ся при науці з березової каші. Тепер треба було дбати про дальшу осьвіту, і мати мусїла відвезти шестилітню дочку з середущою сестрою Надією до своєї приятельки, також удови, полковниці Ольги Козакової в її сільський пансіон (у селі Кропивному, Прилуцького повіту, в Полтавщині). Козакова вчила ся в так званому „Смольному манастирі",

*) „Исторія литературы рускои" О. Огоновського, III, 1, 282.

мала одну дочку і не хотіла за очи її віддавати до науки, то вчила сама, а щоб дочці охотнійше було, прийняла ще девять панночок яко товаришок їй до науки й дитячої забави. Про сю паню згадує Куліша з великою пошаною й любовю, а про її побут як про щось величне, панське. Жити їй там було дуже гарно. Учено їх, як звичайно тодішніх панночок, французької й німецької мови, співати, грати на фортепяні і танцювати (на німецьку мову їздив окремий учитель, також на музику й танці). Шановна письменниця згадує, що її віддано до пансіону більше на те, щоб сестра не нудьгувала сама, а вчила ся вона мало.

І в сій сім'ї були симпатиї до вкраїнського слова. Хоч пані Козакова й була взором доброго тону по всій провінції, та любила вкраїнські пісні і почитувала залюбки Котляревського, Артемовського Гулака та вірші В. Забіли, сусіди й родича Білозерських. Але читала тільки в своїй хаті, а не при панночках. А панночки підслухали те, та Надія Білозерська і почала розмовляти по вкраїнському. Дочула ся пані Козакова і дарма, що мала симпатиї до вкраїнської поезиї, а таки заборонила панночкам розмовляти по мужичому, та й почепила Білозерським на шию дощечку з написом: „Pour avoir parler russe“.*)

Та не судилось дівчині довго зазнавати гарного життя й науки у Козакової, бо ся пані несподівано вмерла, і на тринацятому році Леся Білозерська повернула ся до дому. Трошки потім вона побула в пансіоні Принцлейна в Конотопі, та його скасовано трохи повчила ся у Німкині-вчительки, що взяла її мати до себе до дому; але вся осьвіта її скінчила ся, як їй був чотирнацятий рік.

---

*) Такій неконсеквенциї не треба дивувати ся: хоча в рідному слові й була принада й солодощі задля тих, хто не втратив смаку до його; та обмоскаленому всім росийським ладом панству всеж се була мужича мова. Не диво, що тоді так було, коли й тепер, як уже осияло нас сонце Шевченкової поезиї і принадно-чарівними голосами озвали ся серед нас иньші наші прозаіки й поети, як уже сотворили ми свою науку й публіцистику, — всеж можна раз-у-раз побачити варияції істориї з панею Козаковою. Наші так звані „українофіли“ хоч і шанують українське письменство, а часом і самі до його рук прикладають як талановиті й видатні дїячі, та до дїтей не озвуть ся й словом рідним, а вчать їх говорити тільки по московському, сором національний забувши. Годилось би тим людям, що сором сей почувають, не тільки дбати, щоб у своїй сім'ї не вподліджувано рідної мови, а й иньших нахиляти до того-ж. — *Прим. авт.*

Змалечку вона була вельми охоча до господарства, а тепер і зовсім до його прихилилась, пособляючи матери. Учила ся хазяйства за приводом старої ключниці Уляни, що вельми її любила. Се та Уляна, яку вславив Куліш, списавши про неї ідиллічну поему „Ключниця Уляна“. Повсякчасні зносини з народом дали панні Білозерській змогу добре вивчити життє нашого народу. „Тоді, — як каже Куліш, — здобула вона собі скарби простолюдного побуту, що розсипані так щедро в її оповіданнях на здобич і самій етноґрафії“. А старша її сестра любила читати В. Скотта і розказувала меншій всякі кращі його романи. Слуханнє з живих уст надало Олександрі смак до живої народньої мови. Але тоді вона, звісно, і в голову собі не клала, щоб стала колись писателькою.

Господарство, слуханнє В. Скоттових романів, співаннє (вона дуже любила співати) та часом який провінціяльний баль, на який вона їздила з старшою сестрою, — таке було життє.

Нова відміна стала ся, як у літку, здаєть ся 1843 року, приїхав у гостину до Білозерських товариш брата нашої письменниці Василя, потім редактора „Основи“. Сей товариш був П. Куліш.

Знайомости Кулішевої з Білозерськими до його одружіння було три роки. Він часто до їх їздив і мав у їх навіть окрему задля себе сьвітлицю; там він писав, між иньшим компонував „Чорну раду“.

Олександрі Білозерській було тоді ще тільки пятьнацять років, і Куліш, здаєть ся, спершу більше цікавив ся її старшою на два роки сестрою. Але він написав їм історию України, змалював девять портретів гетьманів і подарував се обом сестрам. Тимчасом старша сестра пішла заміж, а менша хоч і мало що з Кулішем розмовляла, — він бо здавав ся їй людиною з иньшого, вищого сьвіта, — зацікавила його своїми листами до брата Василя; сей давав їх читати Кулішеви. Одначе мати не схотіла віддати дочку за його, бо не мав доброї посади. Він поїхав, але за рік повернув ся з Петербурга по дорозі за кордон 1847 року. Тоді вже мати згодила ся. Спершу він хотів, щоб їх тільки заручено, але, переночувавши, доміг ся, щоб повінчано. Вінчанє відбуло ся 22 сїчня 1847 року в селї Оленівцї (біля Мотронівки). Боярином був Т. Шевченко і довго, кажуть, беріг він тую квітку, що пришпилила йому молода. Як повернули ся молоді від шлюбу до дому, то Шевченко, здоровкаючи ся з молодою, промовив словами народньої пісні:

— Чи ти царівна, чи королівна?

А молодий відповів, жартуючи:

— На чужий коровай очей не поривай да собі дбай.

Безмірно щаслива пара виїхала в купі з Василем Білозерським до Варшави, щоб ізвідти простувати за кордон: туди посилала Куліша Академія наук.

Але се був рік 1847, рік, який найкращий цьвіт нашої інтеліґенциї розпорошив по тюрмах, по заслannях...

Ганна Барвінок.

Нема потреби переказувати тут історию Кирило-Методиєвого братства: про неї широко оповідувано в життєписях Куліша, Костомарова, Шевченка та по иньших писаннях.

Куліша арештовано в Варшаві і повезено до Петербурга. Олександру Кулішеву нахиляно їхати до дому, давано навіть скарбові гроші на се, але вона поспішила ся туди, куди повезено її чоловіка.

А там тяжкі часи слїдства, зобачення з дорогою людиною в тюрмі...

Далї — заслання в Тулу...

Життєпись високоповажаної писательки міцно сплїтаєть ся з життєписом її славетного чоловіка.

Ми бачимо її то з їм у купі — в Петербурзї, за кордоном, на Вкраїнї; то материяльні обставини примушують її лишати ся самій на хуторі і господарювати, поки Куліш допевняєть ся по столицях заробітку, то що. Вона здавна була доброю господинею, і її господарський хист став їм обом у пригодї підчас грошової скрути й недостатків.

Скрізь ми її бачимо щирою подругою невсипущому вкраїнському дїячеви.

Вернувши ся 1883 р. зо Львова, Кулїші оселили ся в Мотронівцї. В своїй самотинї, скрашаючи житє одно одному, вони обоє працювали задля вкраїнського письменства; за сей час посклада́ла О. Кулїшева більшість своїх творів (чимало ще є недрукованого), хоч і мусїла, як і завсїгди, більшу частину свого часу віддавати на господарство, з якого вони жили.

Безмірно тяжка втрата того, хто був Олександрі Кулїшевій найвисшим ідеалом людини, хоч і страшно вразила її, та не вбила в їй ні живого почування, ні сили. Проминув час, і талановита письменниця знову вернула ся до письменства. Останнїми часами вона з великою енергїєю випускає одно по одному твори свого чоловіка в Росиї та в Австриї.*)

Вона готує виданнє й своїх творів. Се буде добрий подарунок нашій громадї: кожне могти-ме від разу познайомити ся з прегарними її оповіданнями. А то тепер деякі дуже важко знайти через те, що друковано їх по старих, давно випроданих виданнях, а деякі ще й недруковано.

Спробую схарактеризувати письменницю хоч з того, що міг прочитати.

II.

Року 1860 в альманасї „Хата“ видрукувано два перші оповідання Ганни Барвінок: „Лихо не без добра“ та „В осени лїто“.

---

*) Хто знає, як важко добивати ся чогось серед наших цензурних і громадських умов, серед байдужости нашої інтелїґенциї, той зрозуміє, що не мале дїло робить пані Кулїшева і сими виданнями.

В передмові до їх Куліш розказує, як повстали вони. Авторка чула розмови селян і селянок, та й позаписувала їх. Та й сама високоповажана Г. Барвінок, у свойому листі до автора сієї розвідки так саме оповідає про початок свого писання: П. О. Куліш прохав її і навчав записувати те, що бачить і чує вона круг себе.

Таким побитом Г. Барвінок своїми оповіданнями дає нам правдиві записи про правдиве народнє життє.

Чи можна-ж їм у всьому доймати віри?

Кожна людина приймає факти життєві і розуміє і виясняє собі по свойому. На одно в неї око є, а на друге нема: одно помітила, а другого не змогла добачити, а може без того недобаченого вона зовсїм неправдиво вияснить собі й добачене, да так і людям розкаже. Як дієть ся що серед купи людей, то кожне з тієї купи бачить зі с в о г о пункту і приймає бачене тільки зі с в о г о погляду, а того, що иньші люде добачили зі своїх місць, він не знає. Иньший може на такому недоброму місці стоїть, що йому і мало й погано видко. Через те кожна людина може побачити не в с ю правду, а тільки ч а с т и н у правди. А принявши ту частину, зрозумівши її по свойому в своїй голові та переказуючи потім її людям, чоловік переказує вже не те, що справдї було, а те, що ви́творилось у його в голові з поводу баченого й чутого; він подає щось уже по свойому перетворене, — не обєктивний факт, а субєктивний твір. І то тодї, коли хоче нїби то фотоґрафувати дїйстність.

Щож до списування з народнього життя, то тут ще й иньші труднації додають ся. „Не всяке з письменних, — каже Куліш, — вибере до дружньої розмови красомовну просту людину, не всяке й до себе принадить по братерськи, бо до того потрібні не ласкаві слівця, не гроші або подарунки“, — до того треба — се вже я скажу — такого вже хисту та вміливости. У Г. Барвінок, на щастє, такого хисту й уміливости чимало виявилось, — тим і маємо ми її оповідання.

„Ще-ж сього мало, — каже далї Куліш, — треба ще вміти вибрати, що записати з яких річей, а що й відкинути. Не кожен бо з сих красомовних простих людей слово до слова, як чисте золото до золота сипле. Треба зробити гарний вибір, тодї й буде пшениця без полови й куколю“.*) І Ганна Барвінок робить такий

*) Хата, 94.

вибір, а вибір знову річ субєктивна: що один візьме, те другий покине. І в самої нашої авторки вибір буває не однаковий: в одному оповіданні вона дуже вибирає, відкидаючи все зайве, до теми неналежне, в другому заховує багато побічних подробиць, не звязаних орґанічно з тією річею, про яку мова. Иноді в неї майже або й цілком самостайна творчість (*Перемогла*), иноді се за малим не такі записи, які бувають у фольклористів (*Правнучка баби Борця*).

Ото-ж, коли зважити те все, то й зрозуміло кожному буде, що й таке „друкованнє з записаних річей людських" всеж має в собі багато субєктивного в малюванні народнього життя. Хоча треба сказати, що в Ганни Барвінок такого субєктивного менше, ніж у якого иншого з наших письменників. Своє намаганнє до обєктивізму вона доводить часом до того, що, на шкоду артистичній оброблености твору, подає нам трохи не стеноґрафічні записи з розмов своїх сільських знайомих. От через те, завсїгди маючи, як неминучий коректів, на бачности всї ті обмеження, про які згадувано висше, можна оповідання Г. Барвінок студиювати як вельми коштовний і правдивий материял задля характеристики нашого народнього життя. Ще й тим сї невеличкі малюночки мають велику цїну, що авторка придивлялась до народнього життя і малювала його за довгий період — років сорок: почавши ще за кріпацтва та аж до сього часу.

Щож саме малює Г. Барвінок, які факти з життя подає вона нам до уваги, до нашого радїння чи сумування? Вона не малює ні широких громадських рухів, ні палких вибухів народнього почування, — вона спеціялїзувала ся на сїм'ї, на сїмйовому життї. Є з сього винятки, да вони невеликі. А в життї сїмйовому вона найбільше зважає на життє жіноче, на жіноче бідуваннє, показуючи нам тяжкі сльози жіночі, що зрідка тільки, на недовгу хвилину, висихають задля короткого щасливого усьміху.

Як сама жінка, Г. Барвінок лїпше, ніж письменники-мужчини, сягає в глибиню жіночої душі, в глибиню душі коханки, сестри, дружини, матери... Через те в її оповіданнях маємо вельми коштовний материял до зрозуміння психіки вкраїнської жінки-селянки.

Як читаєш одно за одним сї прості оповідання про жіноче горе, то не можеш не подумати: скільки працьовитости, терплячости, сили, енерґії заховано в сїй простій, неосьвіченій жінці! Робота зранку й до вечора, з початку життя й до кінця, робота

часом серед голоду й холоду, серед штурханців від свекрухи, від пяного чоловіка, від хазяїв! Прочитайте Пяницю.

„Бє він мене, аби я озвалась, що люде роботи нанесли, — може-б він що вробив. Коли не кулаком, то словом приснопить. Нїкого й соромитись: нас двоє. Що дня вже за мене береть ся... Бє і пє до загину... Коли яка копійка йому трапить ся, він у тій беседї її й посадить... Сидить у шинку, не йде до мене... Позичу було грошей, та й віддам своїми... Було кажу: „Слухай, Грицю! як ти пусто йдеш, то й я пусто піду!“ Він мене коромислом як опереже!... А я другою дївчиною ходила... Усе, що мала, — позакладала, то попродала... Заходив ся: моя хата! Та ще затїяв її продавати. Я пішла до громади просити, щоб відстояли, а послї і до судиї. Ну, вже він мене колїнчив, колїнчив після сього...“

І так усе життє, усї днї в життї! Від такого життя тїкають, вішають ся, топлять ся! І одначе-ж вона ви́терпіла його, викохала і подоводила до розуму дїтей, надбала в скриню дочкам і його, пяницю пропащого, годує. Скільки сили й енерґії треба задля сього?

Або от тая молодиця, що оповідає про свою боротьбу, про „молодичу“ боротьбу (в оповіданнї Молодича боротьба). Сирота пішла за крїпака і панською помийницею її звали. Щастє розбито з початку: чоловік і двоє дїтей померли. Віддала тїтка за другого, і не попитавшись, чи хоче: пхиць за першого! Своєї хати нема, живуть у сусїдах. А от їх багатство: „У сїнях стоїть кіш із борошном; на горищі два вінки цибулї, рукавець пшона; гарбузи під полом у хатї, у торбочцї губ трохи сухих та й сїмня трохи на коржі баба сповитуха дала онукам“. Замість стола — скриня... Сковороди не було, дак подарував „уюшку“ панич Коровай: вушко відбили, то й є сковорода. Що дня в тяжкій роботї, а ледви вистачає заробітку на те, щоб не ходити голодними та роздягненими. Мабуть у такому пекельному життї заснїдїла, цьвіллю зацьвіла душа й розум у сїєї молодиці. А от що вона каже: „Я з долею та й з людьми боролась, та нїби й гірку долю поборола і людський недорозум“. Се не пригнїчена, півмертва, — се жива й енерґічна душа озиваєть ся тими словами. І справдї не вбило її все те лихо й бідуваннє, щоденне побиваннє за шматком хлїба не придавило розумової роботи. У сїєї молодиці свій, на цїлком сьвідомих підставах опертий погляд на те, як треба жити, як поводити ся з людьми, як виховувати дїтей! Цїла теория виховання

дітей, і вона додержує тієї теорії. — Читайте Королівщину, Не було змалку, не буде й до останку, Лихо не без добра, В осени літо — скрізь жінка наша вражає своєю енергією і душевною силою. Вичитаєш в Лихо не без добра історию тяжкої праці і неволі сирітської і здивуєш ся, в кущі з Кулішем, яку „тиху, ясную душу винесла з під чужої кормиги" героїня оповідання. А Не було змалку або Перемогла — се поеми жіночої енергії, сталости й вірности своїй меті! Жінки з такими вдачами стають героїнями — там, де є місце геройству. У нас сього місця нема...

Такі жінки мусять бути розумні. В оповіданнях Г. Барвінок жінка наша дуже розумна і з вельми розвиненим поетичним почуваннєм. Се зараз і з мови видко — дотепної, виразної, образної. Як вона молода й весела, то так і сипле іскри дотепу — от як Параска Духанівна (Хатнє лихо); коли вона поважна — як он Харитина (Перемогла) або героїня Молодичої боротьби, то з її уст чуєте добру, розумну науку. Вона знає, який вплив мають на людські думки твори людського розуму. Героїню *Королівщини* страшно зраджено, і вона живе з байстрям у хрещеного батька, а той докоряє їй, що вінок утратила. Вона міркує: „Хиба-ж воно (дитина) не божий твір?... Та щоб доняти як небудь хрещеного мого, — а він був собі побожний, що й казати! — от я, щоб його навести на праведнїйшу думку, взяла й зложила тихцем пісню про таку-ж, як і я, нещасливу людину, про Уляну Сотниківну, що втопила свою дитину-безбатченка". Заспівала вона —

— Що се за пісня? чи не про Уляну Сотниківну се вже приложено? — обізвав ся старий з нехтуваннєм.

— А вже-ж, — кажу. — Бачте! Я не пішла робом Улянином, а дитину викохала, як, — мовляєте, — „душу живу". (А він, царство йому небесне, було й з Біблії сьвятої мені почитує).

От і годі з того часу прижитним мені дорікати.

Здаєть ся, що слухаєш зовсїм інтелїґентну людину. Тільки як згадаєш наші чудово-поетичні пісні, проняті благородством та інтелїґентністю почування, та догадаєш ся, що авторки їх не могли-б їх скласти, як би самі не мали в почуттях тієї інтелїґентности й благородства, то тоді згодиш ся з авторкою, що се говорить „проста мужичка". — Ся наша проста мужичка хоч і побиваєть ся серед недостатків, серед тяжких обставин малокультурного

життя, але від неї завсїгди віє поезиєю. Праця і пісня не розлучають ся в неї нїколи. І навіть щоденна мова в неї здебільшого така образна, така поетична, що непомітно переходить у пісню.

„Підеш на музики, та вернувшись як почнеш плакати, в сиру землю битись!... Люде веселять ся, долю мають, а ми робимо і годимо, та нам і сьвіт здаєть ся не сьвітить. Дівчата як ті бджілки гудуть: бо в їх думок веселих багато, надії та надії. Як та веселка цьвітами процвитає.. А нам і вбиратись не вільно. Дарма, що в скрині як налито, землї важко, а ми в старому йдемо, мов з довгою рукою старцї під церкву, — йдемо дивитись на людей, як вони веселять ся“.*)

А от як говорить безщасна „русалка“ Олена Дїлусівна: „Ох, та й тяжко-ж менї споминати про моє щастє, панїєчко моя! Мабуть чи не важче, нїж про нещастє. Бо в нещастє сама я вбрела і вплила, нїхто не підмивав мене, а щастє втекло хутко, мов та пташка, що крилечками стрепенула, в темні луги полинула. Слухайте-ж бо таки, не роніте доброї сльози, не вважайте на мене, що я, дурна, плачу“.**)

Ще мало-небагато і се буде — пісня.

Висока і чиста поезия єднаєть ся завсїгди з благородством душі, і се благородство, що завсїгди живе в кращих жіночих душах нашого народу, дозволяє неосьвіченій, некультурній, як то кажуть про таких, промовити цїлком сьвідомо слова: „Честь милїйша жизни...“***)

Яке-ж сїмйове життє в нашої жінки і як вона на його дивить ся?

Тут поезия й проза так щиро поєднали ся одно з одним, що часом не можна показати, де кінчаєть ся одна, де починаєть ся друга. Що може бути прозаїчнїйше за одружіннє героїнї Лихо не без добра? Вона його нїколи не бачила, мовчки, без нїякого протесту пішла за його з примусу, а він — „бачив, — каже, — на полї, як жала; вяже добре; а тут люде нараяли женитись; я й оженив ся“. Оженив ся через те, що добре вяже. І життє в їх таке просте, буденне. От як вона сама про се оповідає:

„Гомонить він до мене, а я — усе мовчу. Воно поміж народом пленталось, да й бачило доволї, дак і говорить до мене,

*) „Квітки з сльозами, сльози з квітками“. Рада, II, 209.
**) „Русалка“. Кіевская Старина, 1899, VI, 91.
***) Рада, II, 208.

а я усе соромляюсь, усе мовчу. Я й роблю, да мовчу: і соромно менї, і страшно, і що воно, і як його!...“

Було чоловік устане да й будить мене: — Піди, каже, Галочко, подій корівку!

А я кажу: — Да я вже подоїла.

Або: — Ти-б пополола бурячки, Галочко.

— А я вже й повиполювала. Я все, все зроблю, да тілько не гомоню, — соромляюсь.

Отсе вже навпісля, як познакомили ся, то ще було й його учу, як косити: „Оттак, кажу, оттак!“ Він був убогий собі сирота, усе ходив по наймах, у чумаках да в чабанах, дак не доводилось йому косити.

Бог йому споміг: він собі й хату розгорював, і люде його не цурались. Було поприходять зовиці, сусіди, да посідають, балакають, то я й обізвусь; а то соромляюсь. От вони й почнуть:

— Да вона в тебе скоро вмре. Бач, яка хистка.

— Нї, каже, ми її будемо жалкувати, то вона й буде в нас жити.

Еге, в сій буденній розмові про буряки, корови й косовицю чути подих поезиї! Оттим то й дорогі нам такі оповідання: не важко змалювати поетично кипуче палке почуваннє або красу надзвичайну, — важко буденщину споетизувати.

Та вже-ж і не всїм так нещасливо складаєть ся час кохання, час одружіння. В таких оповіданнях Г. Барвінок, як от *Хатнє лихо*, *Вірна пара* бачимо малюночки иньшого кохання й одружіння. У найбагатших духово дївчат се почуваннє виростає осяйно-пишним, буйно-запашним квітом. Героїнї *Не було змалку, не буде й до останку*, *Перемогла*, *Русалки* віддають йому всю силу своєї істоти, закрашають його всїми квітками своєї поетичної душі і поки живуть, поти всїм своїм життєм співають хвальний гимн могучому, болїсно-солодкому почуванню.

Подужано врештї всї перешкоди, з'єднала ся пара. Яке-ж у неї життє?

Усяке буває. Буває гарне, закрашене — навіть серед горя й убозтва — одсьвітом вищого сяєва — от як у *Перемогла* чи в *Не було змалку* або навіть і в *Молодичій боротьбї*; буває темне, тяжке, з бійкою та лайкою, як нещасливим героїням *Хатнього лиха*, *Жіночого бідування* чи *Пяниці*. Звичайно жінка терпить тяжко, хоча иноді терпить і чоловік через жінку — чи через те,

що недотепна (*Вірна пара*, *Молотники*), чи через те, що невірна (*Половинщик*).

Неоднакові погляди були на подружє серед народу з початку шестидесятих і в кінці восьмидесятих років.

Дід розмовляє з попом та й згадує, як він жив із своєю старою, що одно на одного ніколи не сказали й *ти*:

— І ви таки, шануючи вас та й Бога, батюшечка, жалуйте свою стару і не кажіть на її *ти*... (Наш дід і піп, Основа, 1862, IX, 101).

А сьогочасній Хвастик, нахваляючись бити жінку, каже:

— Так шкура на тобі й закипить! Ти моя: я тебе закупив за три копійки ще у твоєї матери.*)

Було у старовину тяжко жінці. Параска Духанівна дуже образила ся на свого хворого і запального чоловіка, що той, вернувши ся при людях до дому, не поздоровкав ся з нею, налаяв да ще й пугою за нею по дорозі, як на отару, ляснув.

— У нас, бачте, — виясняє оповідачка, — дома без людей хоч вязи зверни. Жінка як та голубка: хоч і тяжко наругу терпіти, а на самотї все знесе від любого чоловіка, покірна буде; а при людях — і не посварись.**)

Тепер се зникло. В оповіданнях Г. Барвінок культурність нашого народу не пішла наперед, а подала ся назад: Хвастик (*Пяниця*) не соромить ся прилюдно ганьбити й катувати свою жінку, — ми вже бачили, яке її життє було. Таке становище примушує жінку обурювати ся проти прав мужчини над нею, проти тієї форми одружіння, яка є:

— На що Бог дав такий закон кріпкий? І роду й прароду закажу, щоб не ходили заміж.***)

Але і тодї, в старовину, і тепер одна риса вражає в нашій жінці: се величезна, безмірна сила всепрощення. Хоч як знущають ся чоловіки з Параски (*Хатнє лихо*) та з Стехи (*Пяниця*), але ніколи не здолїють подужати сієї сили. Історія Стехи — се історія прощення.

Воно стає саможертвою там, де справа зачіпає дїти. Дїти хоч і тяжка річ, як їх багато, але завсїгди дорога над усе нашій матери. Нема таких слів ласкавих, такого пестування любого, що

*) „Пяниця". Складка, N 1, 198.

**) „Хатнє лихо". Основа, 1861, X, 70.

***) Складка, N 1, 198.

його не виявила-б вона до рідної дитини. Задля дітей вона піде — як от Стеха — на всяке лихо, на всяке мордуваннє. Та ся риса занадто відома, щоб іще я мав наводити приклади з оповідань нашої авторки. Але не можу обминути иньшого — не зазначити щиро-людяного погляду жінок з оповідань Г. Барвінок на покриток та байстрят. „Хиба-ж воно не божий твір?“ — каже героїня *Королівщини* про байстря, сама не знаючи того, до якого високого й широкого погляду на життє підносить ся вона сією думкою. А Стеха-мати: як їй тяжко було, що дочка вінок утратила — дівуючи, дитину появляє! Але-ж як вона зробила:

— А я її уже і не турбую, моєї бідної Катрусї, щоб уже благополучно знайшла.*)

Занадто вже гарні жінки в Ганни Барвінок — може скаже хто. Он Стефаник, Франко, Левицький, Григоренко иньших жінок малюють.

Не „занадто“ гарні, скажу я. Поруч з гарними малює Г. Барвінок і поганих — от як Онилчину матїр (*Вірна пара*), „Половинщикову“ жінку, невістку в *Лихо не без добра* та иньш. Та й найкращі з їх не минули того, що неминуче там, де вони живуть: розумна й поетична героїня *Королівщини* вірить у відьом, а енергічна вірна Харитина (*Перемогли*) певна, що шинкарь може чарами примусити її чоловіка ходити в шинок. Взагалї треба сказати, що сімйове життє Г. Барвінок малює сумними хварбами (чоловік бє жінку, невістка знущаєть ся з сироти, син зводить руку на батька і т. и.), а неосьвіченість і некультурність народня раз-у-раз уражає не тільки в отих вірюваннях, а і в ще сумнїйших фактах, як отой, напр., що знахарі поламали ногу прекрасній душею й тїлом дівчинї Настї,**) або занапастили люде життє такій поетичній квітцї, як Оленка — тільки через те, що вона їм здавала ся русалкою (*Русалка*).

Врештї я скажу так: і в тому є правда, що каже Г. Барвінок, і в тому, що кажуть ті автори, які більше неґативно малюють нашу жінку; а коли та правда з сією неоднакова, дак се тільки через те, що кожен малював з с в о г о пункту: неоднакові пункти, неоднакове й видко. А розумний хай складає до купи та мирить проміж себе ті неоднакові, з різних боків роблені малювання, то може й витворить собі з їх правдиве розуміннє про річ...

---

*) Складка, N 1, 211.
**) Рада, II, 205.

Гляньмо ще коротенько на головнійші оповідання Г. Барвінок — на кожне окремо.

Почала Г. Барвінок друкувати свої писания в „Хатї“ 1860 р. Там бачимо: *Лихо не без добра* та *В осени лїто*.

Про зміст першого я вже казав, а з погляду артистичности нїчим не можна докорити се безпретенсийне, просте, але прегарне оповіданнє.

В осени лїто — се старий удівець оповідає, як він у-друге оженив ся. Він дуже любив свою першу жінку, то його „смертельна нудьга брала послї покійної“. А тут баби: „Шукай, Іване, собі пари. Не довікуєш ти так віку. Се в тебе мабуть така натура, що самотою тобі не прожити“. І справдї в його така натура. Він зустрів собі пару — Ольгу вдову. З великим артизмом і правдою малює авторка почування закоханого старого селянина:

„Чого-ж се воно менї так? Увесь той сум мов чарами відвело менї. І на возї менї не сидить ся... Лучше-б я пішов поміж нивами, по обмїжках, слухав би, як жито шумить, іграє колосом. Що вже там нї говорить небіж, я його не слухаю, — у мене в оку жита, жита хвилясті... Таке менї привиджуєть ся, що Бог його знає й що, а сам такий чогось добрий-добрий зробив ся! І хочу здержатись та не впинюсь.

— Оттам, — кажу, — небоже, в тебе хлївець зовсїм сьвітить ся, а в мене два вози лози зосталось від весни; приїдеш, так забереш.

„І сам не стямивсь, як вихопилось сеє слово.

— О, спасибі-ж вам, — каже, — дядечку!...

„Говорить, а я вже його й не слухаю, да іще думаю: „Живе коло мене убога вдова, розгорила собі мазанку з весни. Треба їй послати мірочок зо дві житця на новосїллє та цямринку в колодязь їй упустити. У неї тілько хата нова, а хазяйства нїякого... здаєть ся, й курка не ходить; а города того крихта, що нї за що й рук зачепити старостю. Іще-ж, думаю, треба і старця божого, Архипа, запомогти... Думаю, а вона менї, отся Ольга, з перед очей не сходить...“ (168—169).

Здоровим молодим життєм віє від сього нїби осїннього лїта.

Съ Волыни и *Съ дороги* (Основа, 1861, I та II) — писані по московському подорожні записи з українськими диялоґами. В першому виразно змальовано постать кріпака Остапа, що його пан завдав служити Жидови при корчмі за сторожа і як Жиди

з його знущають ся; в другому — цікава постать веселої, привітної, щирої вдови Гальки.

Сирітський жаль (Основа, 1861, III) — перша редакция „Королівщини“; тут, між иньшим, змальовано в занадто прихильному сьвітлі відносини панів до кріпаків.

Не було змалку, не буде й до 'станку — історія нещасливого кохання ніжної і благородної дівочої душі. Се одно з найкращих оповідань Г. Барвінок, достойне мати одно з найпочесніїших місць у нашому письменстві.

Хатнє лихо (Основа, 1861, X) — історія нещасливого подружя, занапащеного життя — через негарну чоловікову вдачу. Мені здаєть ся, що, не вважаючи на гарні деталї, божевітьство героїні і кінець оповідання не досить мотивовано.

Жизнь въ одномъ селѣ (Основа, 1862, VIII) — згадки автобіографічного змісту — по московському, але з українськими розмовами. Найкраще змальовано салдатку Степаниду.

Домонтарь (Правда, 1869, ч. 1—5) — ідиллїчний малюнок життя вкраїнського хліборобa.

На Г. Барвінок, як і на деяких иньших наших письменниках відбило ся наше літературне лихолїтє з кінця шестидесятих років: як що не рахувати двох маленьких, майже фольклорних записів у буковинському альманасї „Руська хата“ (1877), то років з 15, аж до 1884 року, вона нїчого не появляла друком. Знову озвалась вона в альманасї Рада (на 1884 р.) двома оповіданнями: *Вірна пара* та *Квітки з сльозами, сльози з квітками*. В першому дуже гарно переказуєть ся мабуть народнє оповіданнє про те, як парубок оживив свою поховану милу, а в другому змальовано тяжку долю двох гарних серцем і обличєм дівчат-калїк.

З сього часу Г. Барвінок не перестаючи появляє все нові й нові оповідання і деякі з їх належать до найкращих її творів. Таким є, наприклад, її оповіданнє *Перемогла* (в альманасї „Перший вінок“ 1887) та *Пяниця* (в альманасї „Складка“, 1887) — про обидва я вже казав.

В „Кіевской Старинѣ“ видруковано три оповідання Г. Барвінок: *Молотники* (1888, VI), *Половинщикъ* (1888, XII) та *Русалка* (1889, VII). Всї вони, через причини цензурні, оправляні в московську оправу: що кажуть селяне те по вкраїнському, а що говорить сам автор — те по московському.

Молотники — се етноґрафічна картина, повна цілком фольклоричних материялів.

В *Русалці* змальовано долю і нещасливе та великодушне кохання делікатної поетичної дівчини. Тут почуванне вихоплюєть ся з такою великою силою, що не може не довести до катастрофи. Чарівний образ нещасливої Оленки Дідусівни і вся її доля, занапащена тільки через те, що люде, знайшовши її малою в житах, уважали за русалку, доводить до сумних і тяжких думок. Сей народ, такий поетичний і розумний, — в якій він темряві часом блукає! І деж той проводирь народній, та інтеліґенция, що виведе його з сієї темряви не робом здирання з нього вкраїнської шкури — так не виведеш! — а робом більше достойним того, хто претендує на імя народопросьвітника?...

В сьому гарному оповіданню дуже шкодить вражінню повсякчасна переміна мови з української на московську.

Половинщикъ має темою невірну жінку. Авторка до свого героя Харченка прикладає звісну казку про те, що чоловіка внесено в кулї соломи в хату в той тас, як його жінка гуляла там з иньшим; чоловік вискочив і побив їх і т. и. В *Половинщику* сї всї події стають частиною цілком реального оповідання. Ся казка належить до циклю оповідань про невірну жінку і сюжет сей мандрує по всяких народах: є він у Москалїв, Поляків, Французів, Таліянців, Греків, стрівається ся у Месопотамії, в Индиї і т. и. Через те дуже чудно читати, як реальний половинщик Харченко оповідає майорші, що він нїби то ходив до моря, сидїв у кулї соломи і т. и.

464221

На казкових мотивах, попереплїтаних з реальними, засновано й оповіданнє *Забісована дївчина Настуся*. Але Г. Барвінок такий виразний реалїст, що їй краще не відбивати ся від дійсности в країну фантастики.

Ще треба згадати *Королївщину* (в альманасї „Наша доля“, кн. III, Львів, 1896). Се гарне оповіданнє покритчине про свою долю. Віра в відьом не перешкожає їй бути по свойому дуже інтеліґентною (гл. вище про її погляди на байстрят, про складаннє пісень). В сьому оповіданнї авторка занотувала цїкаву народню рису: почуттє родової гордости. Досягши самостайного життя, героїня починає збирати до купи королївщину, то-б то спадщину батьківську (її батько-майстер на прізвище був Король).

Державна історична бібліотека УРСР

„Дещо було дїдівське, королївське, що працював-робив мій панотець, повизнаходила: в кого днище, в кого столик чи ослінчик, у кого божник, чи мотовило або візочок, — я все повимінювала то за пшоно труджене, то відпряду, то поможу конопель тїпати або мочити, да й віддам, щоб королївське добро, дорога менї королївщина, не ростїкалось.

„Люде було й кажуть: На що вона отсе робить? Хай би в неї була дочка, а то хлопцю! він і сам же майстерний; а то своє замозолене носить людям да те палїчє збірає.

„А я довго в панів жила, то й уважала, що вони що-небудь старе, материнське або бабине люблять і хранять...“ (61—62).

Що ся риса не є одначе позиченою в панів, видко з другого оповідання: *Правнучка баби Борця* (Наша доля, кн. I, Львів, 1893). Там молодиця пишаєть ся своїм родом і силкуєть ся додержати його поваги.

Звичайна форма оповідання у Г. Барвінок така, що або селянка чи селянин оповідають яку пригоду свою чи з чужого життя, або сама авторка розказує про героїв як про своїх особистих знайомих. Тільки в трьох оповіданнях розказуєть ся робом цїлком обєктивного викладу: Половинщикъ, Молотники та Гречаники (недруковане ще оповіданнє, цїкаве тим, що авторка вперше взяла ся малювати і психіку інтелїґентної людини — змоскаленого офіцера, що привертаєть ся до вкраїнської мови).

Деякі оповідання вироблені більш артистично, мають додержану цїлість і в загальній оповідї, і в деталях; в иньших же дуже багато екскурсів на бік, розмов зовсїм неналежних до теми оповідання, як от напр. в Правнучцї баби Борця або в Молодичій боротьбі, а найбільше в першій: треба доброї уваги, щоб не впустити ниточку оповідї. Придивившись уважнїйше, бачиш, що саме так і оповідають на селї, що се щось за малим не стеноґрафічний, вельми правдивий запис; але саме через те, що се запис — се не є творчість. Взагалї шановна авторка часом шкодить своїм творам, не додержуючи концепциї.

Що до образів, кольориту, то вони скрізь вельми народні, реальні, правдиві, а стиль і мова в високій мірі народні й гарні. З сьогочаснїх письменників на Вкраїнї російській нїхто не пише тепер такою чистою й кольоритною народньою мовою, як Ганна Барвінок.

Через усе се, читаючи її оповідання, доходиш часом до цілковитої іллюзиї: мов не читаєш, а справді чуєш усіх тих дівчат, молодиць і чоловіків і поперед себе їх бачиш.

За своє життє Г. Барвінок написала більш як трицять оповідань і лїпші з їх є і будуть окрасою нашого письменства.

Хай же се коротеньке слово про її твори буде щирим їй привітанням підчас літературного сьвята: сорока років її поетичної дїяльности.

У Чернигові, 1900.

НІБУ

НІБУ

НІБУ

НІБУ

НІБУ

НІБУ

НІБУ

НІБУ

НІБУ